

Et metodisk paradigmeskift.

Om Thomas L. Thompsons syn på Israels historie, oprindelse og GT's teologi.
af Stud. theol. Knud W. Skov, Vejleder: prof. T. L. Thompson

Indholdsfortegnelse:

1. Introduktion og problemformulering	2
2. TLT's teologiske og faglige udvikling	3
3. Hvad er 'Historie', historicitet og historiografi?	3
4. Er Det gamle Testamente historiografi?	5
5. Spørgsmålet om kronologi i lyset af TLTs grundaksiom.	7
5.a. Indvendinger mod forsøg på kronografi ud fra den bibelske tradition	8
5.b. TLT og arkæologien	8
6. Kronologiens betydning for GT som historiografi og tradition.	9
7. Oprindelse og datering af Israels-traditionerne	10
7.1. Lag, der er ældre end traditionssamlingsprocessen	10
7.2. Lag i traditionen, som er udtryk for en inkluderende monoteistisk syn eller en pluralistisk verdensopfattelse	11
7.3. Lag i traditionen, som reflekterer et ekskluderende og intolerant monoteistisk syn	11
7.a. Kontekst	11
7.b. Referent	12
7.c. Etnisk identifikation/ideologi	13
7.d. Lån af handling, motiver, mønstre, temaer og emner	13
8. Teksttyper og litteraturteori	13
8.a. Genrebestemmelse	14
8.b. Traditionselementer.	14
9. Rekonstruktion af GT's teologi	15
9.a. Heilsgeschichte	16
9.b. Religionshistorie?	16
9.c. Yahweh, Jehova eller <i>Bytdwd</i>	16
10. Vurdering og perspektivering	18
11. Litteraturliste	21

1. Introduktion og problemformulering.

Som menneskelige eksistenser, underlagt tidens gang, må vi siges at have en historisk eksistens. Teologiens genstand, Bibelen, må som et dokument fra fortiden foreliggende i vores virkelighed, fra vores synsvinkel forstås som et historisk dokument, uanset om den anses for fuldkommen korrekt i sine beskrivelser af et historisk forløb eller om den anses som udtryk for et spejlbillede af et evolutionistisk historisk affattelsesforløb, da vi som historiske mennesker befinder os på et andet tidspunkt i historien end det tidspunkt, som den bibelske historie beskriver eller er skrevet i¹.

Siden Hegel, som eksponent for idealismen, efterfulgt af Ranke og historismen, påbegyndte at problematisere og definere den historiske videnskab, har spørgsmålet om Bibelens historicitet - og som følge deraf også Israels historie - været genstand for stadig stående debat. Hegel skabte et sprog til anvendelse i historieteorien, idet han taler om *res gestae* (tingenes skikkelse - eller den objektive historie, sådan som den foregår og er foregået uafhængigt af historiografien) og *historia rerum gestorum* (historien om tingenes skikkelse - eller den subjektive historie, der er under indflydelse af historiografens udvælgelse af kilder, samordning af dem og fortolkende perspektiv). Efterhånden som den historisk-kritiske metode rejste spørgsmål til historiciteten i dele af Det gamle Testamente, med den deraf følgende teologiske mistillid til Det gamle Testamente, kom der apologetiske reaktioner. For de flestes vedkommende faldt disse for fristelsen til at antage de samme forudsætninger og metoder, som kritikken leverede².

Jeg vil i denne opgave ikke arbejde med spørgsmålet om Bibelen som åbenbaringslitteratur overhovedet kan underlægges en historisk-kritisk metodes domme³. **Jeg vil fremlægge en deskriptiv analyse og vurdering af Thomas L. Thompson's (herefter TLT) metodiske indledningsovervejelser for GT i spørgsmål som historiografi, historiske beretninger, tekst, kontekst og kronologi samt rekonstruktion af GTs teologi.**

Ordet 'historiske beretninger' forstås her som de beskrivelser og optegnelser over fortiden, som er foretaget i fortiden. Dermed har 'historisk beretning' en dobbelt betydning, idet det både kan være beretningens indhold eller beretningens 'livsforløb', der er tale om. For klarheds skyld må det nævnes, at det ikke er beretningernes historicitet, der kan vurderes, men alene enkeltudsagn, som er uddraget af beretningerne, og hvis indhold er fuldt ud dækket ind under beretningernes indhold, der kan gøres til genstand for falsifikation⁴. For at skelne klart mellem den objektive og den subjektive historie, vil jeg anvende ordet 'Geschichte' om den objektive historie og 'Histoire' om den subjektive.

For klarheds skyld skal jeg afgrænse mig overfor at diskutere dem anvendte metoder i oldtidens

¹ Som Wellhausen-skolen står for med udgivelsen af Prolegomena i 1905⁶, se TLT,; 1974, p. 7./ TLT, 1991b, p. 65.

² TLT, 1992b, p. 5-26 & 77-84.

³ Jeg vil nøjes med at henvise til behandlingen af emnet i A. Valen-Sendstad, 1994.

⁴ F. Cryer, 1996, p. 7-8.

og antikkens historiografi (den anden betydning af ordet 'historisk beretning') og en nærgående analyse af dette århundredes historiografi's historie.⁵ Desuden skal jeg afgrænse mig overfor den, især i København, igangværende debat om GTs hellenistiske oprindelse, på de områder, hvor TLT ikke har deltaget i den.⁶ Eftersom TLT ikke selv er stået frem som talsmand for de antropologiske eller sociologiske tilgange til Israels oprindelse, men primært refereret og gengivet dem i kritiseret form, har jeg ikke inddraget dem.⁷ Da TLT veksler i sin anvendelse af formerne Yahweh og YHWH har jeg fulgt den form, som han har anvendt i den tekst, som danner baggrund for de forskellige emner og afsnit i opgaven. Det historiske perspektiv i TLTs faglige udvikling forsøger jeg delvist at tage højde for, selvom denne fremstilling er systematisk ordnet.

2. TLT's teologiske og faglige udvikling.

TLT er af irsk-katolsk baggrund fra USA. Motiveret af spændingen mellem Augustins glæde over arvesynd (og frelsen fra den) overfor en irsk-katolske forståelse, at der overhovedet ikke kunne være tale om glæde over arvesynden (med det deraf følgende forvrængede forhold til sexualitet) opstod der hos TLT en tidlig interesse for Genesis. Senere oplevede han P. Riceur holde foredrag over Genesis 1-3 og fandt der udfordring i den intellektuelle intensitet, som er gemt i det afsnit. For at forstå teologiens verden til bunds studerede han bla. både i Oxford og Tübingen. Trenden der var, at studerende skulle søge 'ad fontes' for at komme bag om traditionens og teologiens konstruktioner. Med sin særinteresse for Genesis søgte TLT især at kunne rekonstruere 'Historie'-baggrunden bag Genesis ud fra Mellem-Bronzealderen. På det tidspunkt i TLTs religiøse udvikling, siger han, 'did "God still act in history"'.⁸ Gennem disse studier fik han det dybtgående kendskab til den arkæologiske forskning, siden har givet grundlag for hans skarpe historiske kritik. Snart nåede han til den erkendelse, at Genesis og dens teologi ikke kunne eksistere i sammenhæng med hverken Palæstinas 'Geschichte' eller arkæologiens resultater⁹. Hvis nogen ville tage et udblik over GT-teologiens skattede resultater i deres "Sitz im Leben" ville de blot finde - tomhed.

Snart forstod TLT, at GT-teologien med dens fortolkninger ind i forskellige tiders kontekster stod i vejen for at han kunne arbejde med en umiddelbar forståelse af teksterne.

3. Hvad er 'Historie', historicitet og historiografi?

TLT forstår historiefaget som en selvstændig disciplin, der har sin egen form for metode, og som arbejder uafhængigt af arkæologien. Han mener ikke at den metode kan bindes af en tilbageproji-

⁵ Her henviser jeg til TLT, 1992b, pp. 1-76.

⁶ Se N. P. Lemche, 1992 og 1993 samt E. Nielsen, 1992.

⁷ TLT, 1978a, pp. 20-27 & TLT, 1992b, pp. 47-76.

⁸ TLT, 1987, p. 199-200.

⁹ Dette svarer i høj grad til, hvad TLT fremlagde i sin debatterede, men også metodisk stringente og betydningsfulde afhandling, se TLT, 1974.

ceret bibelsk tradition, men udelukkende som en kritisk metodes historie. Rødderne for vor tids historiografi findes i oplysningstidens forsøg på at påvise en virkelig fortid for den Israels 'Historie', som er i GT, men oven på det grundlag mener TLT at der samtidig må finde en revision sted. Nødvendigheden af det finder han dels i, at endelige og overbevisende svar på historicitets-spørgsmål kun kan være negative, dels i at når det gælder den bibelske tradition har der siden Wellhausen manglet en grundlæggende bearbejdning af spørgsmålet om den tidlige jødiske historiografis intention og funktion.¹⁰

TLT definerer selv historiografi sådan: En kritisk historiografi, "which tries to deal with a "world of the past understood as true and real, and as possible in terms of evidence"¹¹

I sin forståelse af den historisk-kritiske metodes fortolkningsmæssige muligheder henviser TLT gentagne gange til E. A. Knaufs forståelse udtrykt i en artikel fra 1991.

E. A. Knauf fremsætter der, med direkte henvisning til K. Poppers tankegang om objektiv viden, men nok i virkeligheden også på baggrund af T. Kuhns teorier, den teori, at det er muligt at konstruere en 'Historie', som er stort set lig 'Geschichte', hvis den konstrueres i overensstemmelse med principperne for objektiv kundskab. Kundskab er så forstået som den menneskelige respons til erfaringen af den virkelige verden ud over sanser og intellektets tanker om, at vi hverken kan vide eller ved noget sikkert. Dermed bliver objektiv viden et kortvarigt, men gyldigt produkt af dialogen mellem hypotese og test, hvorfor al vor viden på den ene side potentielt er forkert, på den anden side er ret i øjeblikket. Sådan også med 'Historie', hvor selv den objektive videnskabelige historie til stadighed er åben for debat, både i dens forudsætninger og dens konklusioner. Hos Knauf er det klart, at man må foretrække vejen frem for målet.¹² Når det så kommer til den egentlige historiografi, så er det væsentligt for E. A. Knauf, at der tages mere hensyn til det faglige krav om kritisk tankegang, end til en ikke kritisk reflekterende kulturs beskrivelser af historiografien. Desuden stiller han sig kritisk til udelukkelsen af lovmæssigheder i historiografien, under henvisning til at en udelukkelse er en fejlslutning på baggrund af en misforstået opfattelse af fysikens lovmæssigheder. Historiografis lovmæssigheder er derimod generaliseringer, der medfører forventninger og forudsigelighed¹³

E. A. Knauf opsætter 3 niveauer for 'Historie', 'Historie' som proces, 'Historie' som hændelser og 'Historie' som beretning. I deres natur sprænger de rammerne for de klassiske distinktioner mellem 'Historie' og 'Geschichte'. Jeg er opmærksom på den ændring, men forsøger alligevel at fastholde den traditionelle terminologi i denne opgave. Den første indeholder strukturerne og konjunkturerne i menneskehedens udvikling set over årtusinder. Til den er arkæologien et nød-

¹⁰ TLT, 1996c, p. 8.

¹¹ TLT, 1991b, p. 9.

¹² E. A. Knauf 1991, pp. 28-29 & 63.

¹³ *ibid.*, pp. 34-37, hvor E. A. Knauf eksemplificerer med det forudsigelige i at såfremt en samtidig inskription med Saul eller David vil blive fundet, vil dens datering være nærmere på 950 BC end 1000 BC.

vendigt redskab til at placere oprindelser og udviklingen af folkeslag, religioner og stater. På dette niveau er der ikke nogen grænser mellem 'Geschichte', præ-'Geschichte' og den naturlige skildring af menneskets udvikling. Det andet niveau derimod tager sin begyndelser ved skrivningens begyndelse, da kæder af hændelser kun eksisterer som 'Historie' i genfortællingens form, som over århundreder og årtusinder kun kan samles skriftligt. Her er det en mening, der tillægges forskellige hændelser, ud fra den menneskelige forstand, som opfatter en mening i det at have gengivet den. På dette niveau er forholdet til kilderne uhyre vigtigt, at der skelnes mellem samtidige og senere kilder, og forholdet til kildernes gengivelse af 'Geschichte', da kilderne, som gengivelse af hændelser, ikke er i stand til at gengive "hvad der virkelig skete", men blot hvad forfatteren anså for væsentligt. Det andet niveau lægger op til det tredje, 'Historie' som en kæde af hændelser, der skaber en beretning - uanset om beretningen refererer til hændelser, der er virkelige eller ej. Derfor er grænsen mellem fiktiv beretning og virkelig historiografi også flydende. Til gengæld opstår muligheden for at formålet og meningen med beretningen kan afdækkes, hvilket er et af de vigtigste metodiske elementer, når vi skal arbejde os tilbage fra det narrative niveau til hændelsesniveauet og videre til procesniveauet. Forudsætningen for at kunne fortolke antikke tekster i lyset af deres kontekst er, at vi kender historien forud, hvilket både kræver at vi er i stand til at springe over tidsgabet og oversættelsesgabet. Da det er målet med arbejdet med GT, kan vi ikke bare læse GT a-historisk.

4. Er Det gamle Testamente historiografi?

Selv om der blandt GT-forskerne i første halvdel af dette århundrede var stor uenighed om en lang række ting, kom det dog så vidt, at der opstod en form for syntese mellem den historisk-kritiske kildekritiske metode i Alt-skolen og den konservative biblicisme i Albright-skolen. Det væsentlige fælles punkt var det metodiske udgangspunkt samt målet for deres forskning. Målet var at finde 'Geschichte' om Israels fortid og dens oprindelse ud fra et historisk-kritisk arbejde med den bibelske tradition. Forudsætningerne for det arbejde lå enten i en ide om, at traditionen indeholder 'essential historicity' eller at traditionerne er 'rooted' i fortidige hændelser¹⁴. E. A. Knauf anklager en stor del af den nutidige bibelsk baserede historiografi for at anvende tekster fra GT som samtidige kilder til tiden før det 7. årh. selv om de, efter hans mening, højst kan være sekundære kilder til tiden.¹⁵ TLT afviser hele den metodiske konstruktion, som der tidligere har været arbejdet med, og som har regnet den bibelske prosa for historiografi. I "The Origin tradition of anc. Israel" peger han på det konstituerende for den religiøse praksis i påskefejringen og i at Israels folk blev ført ud af Egypten. Ud af den praksis voksede traditionen, som et udpluk af en lang række individuelle beretninger og lavere traditionselementer. Disse danner iflg. TLT ikke

¹⁴ TLT, 1992b, pp. 77 - 84.

¹⁵ E. A. Knauf, 1991 pp. 46-47.

et helhed i sig selv, men bærer i sig selv så meget præg af deres oprindelige kontekst.¹⁶ Dermed var det ikke Israels syn på fortiden, der blev beskrevet, men i stedet en konstruktion, som blev skabt ud af deres allerede eksisterende selvforståelse.¹⁷ Når oplysningstidens historiografer taler om 'Historie', er det en anden form for 'Historie', der tales om end den, som den hebraiske tradition arbejder med. I det intellektuelle mønster bag den bibelske tradition var det ikke hændelserne, der havde mening, men de kendetegnede en mening, som kun var væsentlig i det, at den bragte forståelse. Den histografiske funktion i GT var altså overhovedet ikke at gengive fortiden, men at forklare, hvordan virkeligheden erfares. Historien foregår, imens meninger og sammenhæng konstrueres. Dermed gør TLT den gammeltestamentlige tradition til en typologisk ætiologi. Den gentager samtidig de motiver, temaer og plots (indbyrdes forhold mellem hovedbegivenhederne), som er typiske for typologien i modsætning til virkelighedens enkeltstående begivenheder.¹⁸ Helt grundlæggende vil jeg mene, at TLT fremsætter og binder sig til et grundaksiom, uanset om han vil være ved at han har et eller ej, at **traditionen skal ikke gengive virkeligheden, da traditionen ikke har basis i 'Geschichte', men at den skal fremmane den.**

TLT vil ikke høre tale om, at der er mulighed for en allegorisk fortolkning, hvor beretningerne forstås som skuespilsagtige gengivelser af virkelige hændelser, da den form for fortolkning kommer alt for nemt om ved en kritisk evaluering.¹⁹

Hvis det Gamle Testamente i TLTs øjne skulle være historiografi, forudsætter han, at tekstens syn på fortiden også kan være en sand forståelse af fortiden og virkeligheden i dag - og at *Heilsgeschichte*²⁰ ikke er en teologisk forklaringsmodel for Israels 'Historie', men et virkelighedssyn. For at kunne bekræfte den antagelse, mener TLT at først må ideologierne bag 'historiografien' afdækkes. Til det vil han anvende alle former for data, der har overlevet fra fortiden, efter at de hver for sig er blevet kritisk vurderet. For TLT er det yderst væsentligt, at der foretages en gennemgribende analyse af hver enkelt af de mange former for kilder, der er til det Syrio-palæstinensiske område, før end resultaterne sættes sammen til en syntese - ellers mener han ikke, at det er muligt at få stillet alle de relevante og nødvendige spørgsmål inden for de enkelte discipliner inden den endelige syntese.²¹ Den syntese må underforstået føre til en afvisning af GT som historiografi for andet end det tidsrum, hvor den fungerer som spejling af sin historiske, intellektuelle og ideologiske samtid.²²

¹⁶ TLT, 1991a, p. 68.

¹⁷ TLT, 1987, pp. 194-196.

¹⁸ TLT, 1996c, pp. 7-9.

¹⁹ TLT, 1991a, pp. 73-75.

²⁰ Se nedenfor i pkt. 9.a.

²¹ TLT, 1996c, pp. 7-9.

²² Helt på linie med E. A. Knauf, 1991, p. 51.

5. Spørgsmålet om kronologi i lyset af TLTs grundaksiom.

I forsøg på at rekonstruere de bibelske beretninger til sammenhængende beretninger, har der været gjort mange forsøg på sammenstille både de bibelske og de udenom bibelske kronologiske angivelser. De forsøg går helt tilbage til den græsk-romerske periode. Hele problematikken opstår idet der er forskellige tidsangivelser i dels den masoretiske tekst, den samaritanske pentateuch og LXX. Ifølge TLT anvender størsteparten af vor tids palæstina-kronografer blot en metode, der korrigerer den indre-bibelske i begrænset omfang efter kendte udenoms-bibelske begivenheder²³. Der er iflg. TLT begået flere fejlagtige forhåndsantagelser, hvoraf han nævner to og indvender følgende:

- 1) 'Den redigerende tradition har en kontekst, som er væsentlig senere end det redigerede, men er stadig troværdig.' Det holder iflg. TLT kun hvis den litterære tradition, som vi kender, har været et væsentligt og kritisk medie i historietransmissionen.
- 2) Forudsætningen om, at traditionen, midt i en forøgende transmissionsproces havde sin basis i en central enstemmig forståelse - en ideologi. Til det kommenterer TLT, at det er en antagelse uden dokumenterbar hold i de foreliggende kilder.

I stedet mener han, at den Masoretiske kronologi er et teologisk konstrueret system, som bygger på Makkabæernes genindvielse af templet i år 4000, et såkaldt Stort År (svarende til 164 BC). Om den gentagne brug af åremålet '40 år' er udtryk for en indjustering af oprindeligt anderledes åremål eller ej, er umuligt at vide, men netop ud fra det, konkluderer han også, at en kronografisk metode ikke kan anvendes på den gammeltestamentlige traditions materiale²⁴. Den videre konklusion må være, at ethvert kronografisk forsøg må bygge på andre kilder end den bibelske tradition, og først derefter kan den bibelske tradition indpasses - hvis ikke den helt må afskrives som korresponderende med den udenoms-bibelske kronologi. Dermed vil TLT placere den således ideologisk styrede tradition i en udenoms bibelsk tradition og kontekst. Det bliver så udtryk for, hvordan også TLTs forskning er underlagt et grundaksiom - hans eget. Godt nok har hans syn på, hvor styrende og konstituerende hans 'Makkabæiske' kronologi har været, været varierende op gennem årene, men aldrig så meget, at han er fraveget grundaksiomet.

På linie med N. P. Lemche og ud fra overvejelser om konstruktionen af den hebraiske bibel sætter TLT ydergrænserne for den udenoms-bibelske kronologi for konstruktionen af den palæstinensiske tradition til mellem 450 og 150 BC²⁵.

Dermed er det i den udenoms-bibelske kronologi og kontekst, at TLT vil placere den ideologisk styrede redaktion af traditionen (se nedenfor).

²³ TLT, 1974, p. 9-12.

²⁴ *ibid.*, pp. 14-16.

²⁵ TLT, 1992b, p. 356, n. 10, med henvisning til N. P. Lemche's *The Canaanites and their land* (1991)

a. Indvendinger mod forsøg på kronografi ud fra den bibelske tradition.

TLT anklager de forskere, der arbejder ud fra ideen om, at der findes en 'essential core' i den bibelske tekst, for at forsøge at skabe en korrekt bibelsk kronologi, der efter hans opfattelse slet ikke kan skrives, idet de tager den bibelske traditions materiale ud af sin meningsgivende kontekst. Derved bliver traditionselementerne læst på en anden måde, og som en anden genre, end de i sig selv gør krav på.

b. TLT og arkæologien.

Arkæologien har været og bliver stadig brugt som 'apologetisk bevis' for autenciteten af de bibelske beretninger. Men virkeligheden viser, at til det formål er arkæologiens nuværende resultater dels for små, dels udgør de for lille en del af det materiale, der med rimelighed må anses for muligt at finde.

Med sit metodisk stringente afhandling i 1974 formåede TLT at rejse nogle særdeles aktuelle problemer i forhold til de komparative analyser af Nuzi-dokumenterne, som tidligere havde været foretaget. De 'naturlige' sammenfald, der tidligere havde været fremholdt, kunne han påvise som unødvendige og ofte ikke verificerbare.²⁶

TLT lægger afstand til Devers anvendelse af termen 'dimorfisme' og lægger sig tættere på Rowtons i at placere det 'Historiske' Israel i det centrale bjergland.²⁷ I reaktion mod Dever og hans seneste forsøg på at restituere Albrightskolens Biblical Archaeology gør TLT opmærksom på fem elementer i Dever's metoder, der fra TLTs side nødvendigvis må problematiseres: a) Forudsætningen om at den bibelske dommertradition afspejler historicitet. b) Forestillingen om at Israels 'Historie' kan skrives ud fra en direkte syntese mellem bibelen og arkæologien. c) Den bibelsk/arkæologisk grundløse påstand om at Israels oprindelse kan findes i Senbronze/jernalder-overgangen. d) Forestillingen om Israels oprindelse udelukkende kan være i det område, som udgør det centrale højland. e) Troen på at der utvivlsomt eksisterede et israelitisk monarki i det 10'ende årh. I spørgsmålet om arkæologiens bevismulighed, erkender TLT at endelige og tilfredsstillende domme næsten udelukkende skal formuleres negativt, da de positive domme bygger på antagelser og hypoteser, som er farvet af forskerens referenceramme. Først i det øjeblik, hvor forskerne arbejder med historiske sammenhænge, som baseres på uafhængige bevis, eller forståelsen for traditionens kontekst er kommet langt nok med sit arbejde, er det muligt at komme ud over sandsynlighedsniveauet til virkelig historiografi.²⁸ Hvor langt forståelsen for konteksten skal være, gør TLT ikke rede for, men ved at følge hans skriftlige produktion ses det, at det må være så langt, så de spørgsmål, der er kan rejses, ikke længere anfægter væsentlige elementer i den samlede kontekstforståelse. Igen er det tydeligt, at grundaksiomet hos TLT medfører eller

²⁶ E. Yamauchi, 1994, p. 10.; TLT 1974 p. 323.

²⁷ TLT, 1978b.

²⁸ TLT, 1991a, pp. 72-75, som er en stærkere form end M. Millers tese om at der må udvises uhyre forsigtighed i konklusionerne, for at undgå cirkelargumentation og ukritisk forudsigelig forskning (M. Miller, 1991). Spørgsmålet er så, om TLT har formået at komme ud over det trin.

nærmere er udledt af hans syn på Israels 'Historie'. Dermed udtaler han sig i virkeligheden om historiciteten i GT's tekster, selv om han hævder ikke at kunne gøre det. Til den stadige tro på, at det er muligt at skabe en syntese mellem et 10. årh. dynasti eller blot et høvdingestyret samfund, og arkæologien svarer TLT ved at stille spørgsmålstejn ved muligheden for at identificere grænsen mellem historisk troværdige dele af GT og a-historiske. Hvis ikke det er muligt at komme ud over mulighederne, så vil han hellere fastholde den ikke-roværdige indstilling til den bibelske tradition som helhed. Enhver form for syntetisk metode mener han må afvises.²⁹

6. Kronologiens betydning for GT som historiografi og tradition.

Når TLT taler om GT's tradition, er det en tradition, der kan deles i flere lag - og som han, i alt fald i sine første publikationer, så som en kontrast til det udenoms-bibelske Israel fra Samaria. GT's tradition opstiller et Israel, som består af overlevende, 'en rest' af Juda og af Jerusalem, hvilket ideologisk anvendes af GT til at belyse det samariske Israel som et falsk og ugyldigt Israel. TLT ser hovedkonceptet for hele traditionen i det at begrunde oprindelserne af både de kultiske, etniske, fysiske og politiske aspekter af Israels verden, hvilket begrunder 'kontra-Samaria'-perspektivet. Det koncept, ætiologien, gennemsyrrer hele GT, fra Genesis til Ezra-Nehemia (for at følge den indre-bibelske kronologi). Senere har han været villig til at problematisere Samaria-Jerusalem-modellen, og ser nu den bibelske tradition som en væsentlig gren af stadig udviklende strøm af traditionsmateriale.³⁰

Ved at forfølge dette koncept, finder TLT 'broer' eller huller i den fortløbende beretning. TLT mener at finde en konstrueret heltestruktur i den fortløbende beretning, der er lagt ind over traditionselementerne for at skulle være med til at ordne, fortolke og give mening med traditionen. Derfor har en stor del af enhederne i traditionen en betydning uafhængigt af den samlede tradition, hvilket peger på, at de er uafhængige tidligere traditioner fra tiden før tradenten.³¹ I traderingsprocessen er beretningerne blevet samlet omkring disse helteskildringer, hvorfor der opstår tematiske dubletter og paralleller i traditionen, der overfladisk set fremstår som en kronologisk ordnet historiografisk fremstilling, hvilket det ifølge TLT ikke er, da kronologi hverken kan eller må gøres til argument for at noget er historiografi. Kronologi må derimod henlægges til redaktørers og fortælleres intentioner uafhængigt af traditionselementernes indbyrdes relation. Desuden mener TLT at de kronologiske sekvenser i GT-traditionen udelukkende er sekundære, hvorfor der ofte kan skelnes mellem den enkelte enheds niveau og redaktørens, nogen gange ligefremt så klart, så TLT mener, at det ikke har været en tænkt som en læsbar enhed. For TLT

²⁹ TLT 1991a, pp. 90-92.

³⁰ Den opfattelse har TLT delvist taget som følge af den berettigede kritik, som blev givet af Skjeggstad i M. Skjeggstad 1993, p. 102-104, dels som følge af hans egen videre forskning i fællesskab med gruppen på Kbh. Uni., se F. Cryer 1996, p. 11. I nyere teorier henlægges det ideologiske arbejde til anden fjerdedel af 2. årh., hvor alene Jerusalem menes delagtig i Makkabæeropstanden, se Lemche & TLT, 1994, p. 20.

³¹ (omkring personer som Adam, Kain, Noa, Abraham, Jakob, Josef, Moses, Josua, dommerne, Samuel, Saul, David og Salomo osv.)

fremstår den bibelske tekst som en forvirret samling af modstridende traditioner og traditionsfragmenter.³² Nogle skrifter benævner han ligefrem som "strikingly arbitrary products of collection techniques".³³ TLT vil ikke nøjes med kildehypotesens opsplitning i fragmenter, idet det ofte forhindrer en sammenhængende læsning af tekstafsnit, som han anser for usammenhængende som litteratur, dels fordi den antager at fragmenterne før kompositionen eksisterede som færdige og hellige dele, som forblev uændrede af kompositionsprocessen.³⁴ Idet han går videre end Wellhausen, mener han, at det, der synes at have været tilstede i den kollektive proces med at skabe traditionen, virker nærmere reflekteret i bestræbelserne på at samle og fremsætte forskellige udtryksformer af forskellige temaer og ideer. Det kommer han frem til i en komparativ analyse med det materiale, som bl.a. Qumran har givet adgang til.³⁵ Dermed gør TLT sig til talsmand for en ny form for traditionshistorisk tilgang, hvor hans intention er at identificere tradentens intention, referent og kontekst for den konstruerede tradition i modsætning til en 'klassisk' traditionshistoriske tilgang, der mener at kunne identificere en historisk kerne i tradition bag den forhåndenværende tekst. Denne nye traditionshistorie begrænses af TLT til at kunne reflektere redaktørens og traditionssamlerens verden, med deres politiske, sociale og religiøse virkeligheder. Omend der er en refleksion af samtiden, er det umuligt ud fra traditionen at genskabe omstændighederne bag traderingen, idet det alene er en fiktiv rest af en fortid, som senere personer samlede og gav ny mening i en ny kontekst.³⁶

7. Oprindelse og datering af Israels-traditionerne.

Udgangspunktet for datering af GT's skrifter er med TLTs arbejde flyttet, væk fra forsøg på eksakte dateringer eller forsøg på konservativ eller historisk-kritisk tilgang til kronologien som helhed, hen imod en datering for hvornår teksten i al fald må være til stede. Dermed overflødiggøres en stor del påståelige diskussioner om teksters indbyrdes afhængighed og datering til fordel for en indholdsorienteret debat. TLT anvender en reference i 2. Makkabæerbog 4 om en skriftsamling til at overveje, om der enten har været et virkeligt bibliotek eller at referencen skal fungere som et ideologisk forsøg på at præsentere en samling som overlevende tekster fra en svunden fortid. Sådan forestiller TLT sig traditionen overleveret og opstået - som et væld af fragmenter fra for- og samtiden, der derefter samles og kronologiseres af de jødiske lærde og deres disciple, så den gav grundlag for skabelsen af Israels selvforståelse. Han deler dem i 3 grupper:

1. Lag, der er ældre end traditionssamlingsprocessen. De kan gå helt tilbage til den assyriske tid. Desværre, set ud fra TLTs grundaksiom, er de fjernet fra den oprindelige kontekst og kun af

³² TLT, 1996d, p. 3.

³³ TLT, 1996a, p. 2., hvor han nævner Obadiah, Joel, men også Exodus og Esajas som eksempler på vilkårligheden.

³⁴ TLT, 1995b, p. 7, note 10.

³⁵ TLT, 1996a, pp. 1-4.

³⁶ TLT, 1991a, pp. 79-81.

fragmentarisk art, så de kan ikke bruges til at sige noget om den tid, de kommer fra.

2. Lag i traditionen, som er udtryk for en inkluderende monoteistisk syn eller en pluralistisk verdensopfattelse. Her placerer TLT primært eksilreferent dele fra traditionen, som således arbejder med tanken om at "vende tilbage". I den samme gruppe finder han visdomslitteraturen³⁷, der også har eksilstanken som intellektuel fortolkningsnøgle. Det polyteistiske aspekt finder TLT i en komparativ analyse af det religiøse liv i det østlige Middelhav. Her mener han, at variationen mellem opfattelsen af det guddommelige i de forskellige regioner mere var et udtryk for menneskelige navne tillagt den ene sande guddommelige ånd, end en egentlig indholdsmæssig forskel. Med baggrund i Exodus 3.14 som fortolkningsnøgle for hele denne gruppe af tekster, lader TLT traditionen benævne guddommen med Yahweh som navnet på Elohim i Israel. Denne Elohim, der kan forstås som både et pluralt udtryk og som et udtryk for guddommens totalitet og ophøjethed, genopliver således et gammelt gudsnavn fra det centrale Palæstina, hvor Yahweh iflg. TLT sammen med andre guder udgjorde en flertydig og polyteistisk pantheon. I forlængelse af det, skaber traditionssamlerne en meningsfuld tradition om Palæstinas fortid og identificerer det fremtidige Jerusalem som en rest af Israels frelste.

3. Lag i traditionen, som reflekterer et ekskluderende og intolerant monoteistisk syn. Fra Xerxes' forsøg på at ensrette den religiøse tankegang omkring år 480 BC., reflekteres der en opposition mod Xerxes i de antikke tekster. Alligevel fandt især de græske filosofers ideologier vej til Mellemøsten. Dette genfinder TLT i sene GT-tekster, hvor der er reaktioner på den græske synkretisme udmalet i konflikttemaerne i teksterne.³⁸

a. Kontekst

Tekster skal læses i kontekst, og konteksten er en historisk størrelse, bla. i forhold til den samtidige intellektuelle, litterære og historiske kontekst. Den historiske kontekst for kompositionen definerer TLT til perioden 165-135 BC., den intellektuelle til den ideologi eller det verdensbillede, der er forudsat implicit i teksterne og den litterære som de bestemte typer tekster, der danner en fælles typologisk genre.³⁹ Konteksten for forståelse af Det gamle Testamente kan ikke begrænses til den 'kanoniske' tekst, da dens opståen snarere er et spørgsmål for den tidlige kirkehistorie end for det gamle Israels 'Historie'.⁴⁰ TLT finder, at forsøg på at tale om en kanonkomposition allerede før end Torah-kompositionen, er en anakronistisk tilbageprojektion af den rabbiniske skole fra tiden omkring år 0. Derimod må forskningen forsøge at finde traditionens Israel i sin ideologiske, intellektuelle og historiske kontekst - hvilket TLT finder det første og klareste eksempel på i makkabæertidens nationale ideologi. Konteksten eller det fortolkende paradigme må ikke udtrækkes af beretningen selv, da vi ikke ved i hvilken grad, genfortælleren af traditionen

³⁷ Herunder placerer TLT også Deutero-Esajas, og argumenterer der ud af for en tidligere datering af Deutero-Esajas end den første Esajas-del.

³⁸ TLT, 1995b, pp. 2-12.

³⁹ TLT, 1996d, p. 4.

⁴⁰ TLT, 1996a.

har været overbevist om virkeligheden i fortællingernes fortidige hændelser, hvor en stærkere overbevisning om virkelighed umuliggør, at vi kan finde kilder til kontekst og betydning i teksten selv. Den tekst, som vi kunne være fristede til at hente fortolkningsnøgler ud fra, giver os ifølge TLT alene en hypotetisk historisk kontekst, med hypotetiske hændelser, hvorfor teksten udelukkende kan have betydning som litterær respons til den konstruerende samtid.⁴¹

En tekst kan ikke fjernes fra sin kontekst uden tab, for selv a-historiske helte afspejler deres forfatteres tid, sted og verdensbillede. Den fortidige kontekst for en bestemt tekst må altid udgøre en væsentlig del af nutidig forståelse af teksten. Teksterne indeholder historisk bundne elementer, som gør dem uegnede til umiddelbar læsning for nutidige læsere, uanset om de anvender en strukturalistisk metode eller en biblicistisk. Uden en detaljeret forståelse af den omkringliggende historie er det umuligt at identificere historiske kontekst for hvilken historien har relevans. Den kontekst, og tekstens tale ind i den kontekst, skal eksegesens tekstlæsning finde for at genskabe traditionsformidlerens virkelighedsforståelse.

b. Referent

Igen og igen finder TLT forfatterens egen verden som referent for den beretning der fortælles. Til tider arbejder teksterne med en, for traditionen, ekstern, historiografisk referent, hvor teksterne arbejder med en foreslået kontekst. Som eksempel nævnes Exodus 23, hvor Herrens engel skal føre folket, mod at de udviser absolut lydighed. Ulydighed regnes i den sammenhæng for at være en utilgivelig synd. TLT foreslår referenten for det afsnit til at være ødelæggelsen af enten Samaria eller Jerusalem i et post-ødelæggelsesmiljø, men måske præ-persisk, da han mener at den tilgivende Jahve-tradition er hjemmehørende der. Traditionen anvendes - og gives fortolkningsindhold - af traditionsformidlerne i en ny kontekst, hvor indholdet ved hjælp af referenten fungerer som ætiologi på samtiden.

Andre gange mener TLT at teksterne arbejder med en intern og litterær referent, hvor de skal forberede og underbygge tekster, der eksternt fungerer som reference.

Det er af stor betydning, at det kritiske arbejde med teksterne skelner mellem mulige typer af referencer og forskellige beretningers forskellige kontekster - også i forhold til redaktionelle sammensætninger af forskellige fortællinger af, hvad som var modtaget som en type fortælling. I de forskellige formål med beretningerne kan der ud fra intention skelnes mellem en hel række formale kategorier i genrerne.⁴²

Den nærliggende tanke, at referenten også kunne være en virkelig, men for os ukendt, begivenhed i 'Geschichte' afspejlet i teksten, afviser TLT i princippet med sit grundaksiom, selv om han nok vil lade nogle tekstafsnit have en længere og ukendt 'Geschichte'-baseret fortid inden traderingen. Her mener jeg, at han går for langt med sin afvisning og faktisk i modsætning til hans erkendelse

⁴¹ TLT, 1991a, pp. 72-74 & TLT, 1995b, p. 3.

⁴² TLT, 1991a, pp. 83-86, se under pkt. 8.a.

af den begrænsede viden, der er om indholdet af 'Geschichte' i Palæstina.

c. Etnisk identifikation/ideologi.

Problemet med at identificere den historiske kontekst og virkelighedsforståelsen bliver tydelig, når de forskellige 'historiske' hændelser med Israel og den etniske bevidsthed skal forklares, hvis ikke de er, som TLT nævner "causative forces in the development of what, ..., we today understand as Israel".⁴³ På den måde bliver Israels tradition udgangspunktet for beskrivelsen af Israels oprindelse, da det for TLT er inden for den persiske periode at traditionen skaber Palæstinas befolkning som Israel.⁴⁴ Dermed gør han ikke blot op med den biblicistiske eller konservative tilgang men også med de mere moderne tilgange hos Mendenhall og Gottwald, som han beskylder for anakronistisk at tilbageprojicere marxistiske samfundsmodeller på en folkegruppe, hvor der ikke er pålidelige kilder til identifikationen af.⁴⁵

TLT anser traditionen som et ideologisk styret produkt, der skal forklare og give mening til samtiden ved hjælp beretninger om overlevelse som en rest af eksilet, som et folk udvandret fra Egypten, bosiddende i et land, som YHWH har erobret til dem.⁴⁶

d. lån af handling, motiver, mønstre, temaer og emner

Der er for TLT tale om en lang række parallelle mønstre underliggende den bibelske tradition. Set i lyset af dem, må han gentage kritikken af de forskere, der vil lægge mere vægt på historiciteten af nogle skriftafsnit frem for andre, da den form for udvælgelse ikke indeholder nogen form for kritisk metode. De forskere skulle i stedet lægge større vægt på at finde de parallelle elementer i beretningerne for at finde de mange traditioner bag.⁴⁷ Det fører til, at TLT gør opmærksom på lån eller kopiering af motiver eller direkte reference til temaer, også med udsyn til NTs område. På den måde bliver ikke blot GT et produkt af en traditionsstrømmen, der er komponeret til et mere eller mindre samlet hele, men også NT får den samme baggrund.⁴⁸ Dermed er det ikke beretningernes personer eller karakterer, der er væsentlige, men beretningernes temaer i den gentagende kontekst, for dermed at give gamle beretninger fornyet betydning i den fornyede samtid.⁴⁹

8. Teksttyper og litteraturteori.

I selve tilgange til teksten lægger TLT afstand til en strukturalistisk eller litterær tilgang til traditionsteksten. Især det metodiske "Readers Response" problematiserer han, idet han gør opmærksom på, at den metode ikke tager hensyn til for det første, at teksten selv er læser af en

⁴³ ibid, p. 72.

⁴⁴ ibid, pp. 70-73.

⁴⁵ TLT, 1992b, pp. 47-76 & TLT 1978b, pp. 20-27.

⁴⁶ TLT, 1992b, pp. 396-397.

⁴⁷ TLT, 1991a, p.75.

⁴⁸ TLT, 1996d, p. 6.

⁴⁹ ibid, p. 12.

fortidig tradition, dels tekstens egen genre, men blot læserens rekonstruktion af den, hvorfor der er en stor fare for ukritisk læsning. Også formen "Close Reading" der forsøger at læse som antikkens læsere, kritiserer TLT, da den arbejder uden at have dokumentation for, at der virkelig blev læst på den måde i antikken, eller om de ikke også dengang altid blev læst og udlagt af en lærd⁵⁰.

a. Genrebestemmelse

Under arbejdet med at afklare referenten for de specifikke tekstafsnit, er det en hjælp at skelne mellem de formale kategorier. Der nævner TLT formerne: **ætiologier** (forstået med referenten hovedsageligt eksisterende i den samtidige kontekst⁵¹), **traditionens beretninger** (traditionselementer som blev samlet af antik-interessererede tradenter formentlig ud fra belærende formål), **Standesgeschichte, Stammengeschichte og genealogiske beretninger** (formentlig med pga. deres attraktion for tradenterne), **romantiserende skildringer** (som de fiktive beretninger, der er bygget op omkring helteskildringerne og de tilbagedaterede skildringer), **etnografier, propaganda og historiografier**. De sidstnævnte er kun sjældent virkelige historiografier på det oprindelige niveau, men findes i form af senere redaktioner og kompositioner, idet de indeholder både den litterære refleksion over kilderne, refleksion over fortiden men meget lidt indhold fra de primære niveauer.⁵² Jeg havde gerne set en klarere markering af genrernes metodiske betydning hos TLT, eftersom de får en overordentlig betydningsfuld funktion i hele hans metodiske tilgang. Det forekommer mig, at TLT nok er klar over det, men alligevel ikke tager hensyn til, at genreklassifikationer ikke kan gøres preskriptive for en tekst, udelukkende deskriptive, eller rummer plads til teksttyper, der falder uden for de generelle genreklassifikationer.

b. Traditionselementer.

Ved at lægge kildehypoteserne opsplitning i J E & P bag sig får TLT en samlet urhistorie. I det kompleks finder TLT et primært og dominerende tema, hvor ud af det bliver muligt at bestemme det ætiologiske formål med teksten. Beretningernes mål er ikke at skabe en filosofisk eller teologisk verden, men at forklare centrale elementer i livet. Det væsentlig er så for nutidens læser at vove spørgsmålet: "Hvad siger teksten" - friet fra historiens teologiske overbygninger.⁵³

I selve traderingsprocessen mener TLT at kunne identificere forskellige traditionstyper, som tradenten arbejder med. Det er forskelligt fra de formale typer (se pkt. 8.a.), som er resultatet af tradentens arbejde. Han opererer med 7 forskellige typer af præ-traditionselementer:

a) Beretningsvariationer, som mindre variationer over forud eksisterende genanvendelser af afslutninger på beretninger, motiver eller episoder. Helt basalt set gengiver de den samme beret-

⁵⁰ *ibid*, pp. 6–8.

⁵¹ A. Millard problematiserer den preskriptive anvendelse af klassifikationen af teksterne som ætiologier, idet han mener, at det ikke udelukker hverken en historisk kerne eller en historisk virkelighed bagved. TLT kan, dels ud fra sit grundaksiom, dels ud fra hans fortolkning af det begrænsede kildemateriale til konstruktion af en 'Historie' om Palæstinas 'Geschichte', tage hensyn til den indvending.

⁵² TLT, 1992b, pp. 397–398 & TLT, 1991a, pp. 83–86.

⁵³ TLT, 1987, pp. 209–212.

ning eller må, iflg. TLT, for tradenten være forekommet som ind-byrdes beslægtede.

b) Funktionelle variationer, som han finder, hvor klart forskellige beretninger af traditionen forstås som om de er sammenlignelige og derfor forenet på lige fod i en større sammenhæng. De er hyppigt forekommende, men må anses for udelukkende redaktionelle konstruktioner, da de ud fra TLTs grundsyn ikke kan have nogen forudgående sammenhæng forud for traditionen.

c) Traditions-variationer, som blot adskiller sig fra a) i at der ikke er nogen åbenlys opmærksomhed i traderingen eller i oprindelsen på den indbyrdes forbindelse mellem varianterne eller deres funktion, som ellers klart kan identificeres.

d) Variationer af traditionen, der er et resultat af pseudo-historiske forudsætninger, som i al sin enkelthed består i opregningen af forskellige hændelser som en kronologisk arrangeret kæde af hændelser. F.eks. kan de forskellige erobringsberetninger nævnes, hvorfor de også op gennem forskningshistorien har tiltrukket sig speciel opmærksomhed. De må, fra TLTs synspunkt, regnes for redaktionelle forsøg på at skabe et sammenhængende hele af de mange traditionselementer.

e) Motiv eller episode-variationer, som er forskellige beretninger, som selv om de er sat i forskellige sammenhænge, blot er variationer over f.eks. heltefødsler, kaldelse af profeter o. lign.

f) Varierede beretningstyper, som har en sammenlignelig fortællestruktur, men som ikke hører til samme type, er en variationstype, som TLT mener ikke har været bevidst anvendt af redaktørerne af traditionen. Dog finder han alligevel adskillige beretninger, som han vil mene har variationer, som udgør en pointe i beretningen, og som er anvendt bevidst.

g) Gentagelser, som han finder i seks former, i hhv. ord for ord kopiering, opsummeringer af tidligere traditionselementer, udvidelser, citater, reference med opsummering, allusioner til den virkelige eller litterære verden udenfor beretningen.

Ved at underlægge traditionsteksten disse litterære kriterier, vil TLT påvise, hvordan spørgsmål om traditionens historicitet er fuldkommen ude af sammenhæng med virkeligheden.⁵⁴

9. Rekonstruktion af GT's teologi

For TLT er faget GT ikke længere en absolut teologisk disciplin, men en humanistisk disciplin, der er knyttet til en række andre humanistiske fag frem for teologien. GT-forskere er blevet til orientaler, arkæologer og historikere. Efter at have fjernet det traditionelle teologiske system for forståelsen af GT's teologi, er TLT nu i gang med en rekonstruktion en sammenhængende GT-teologi, hvis der overhovedet kan tales om en sammenhængende GT tradition ud fra hans aksiom.

⁵⁴ TLT, 1992b, pp. 358–366.

a. Heilsgeschichte.

TLT angriber tanken om en bestemt frelseshistorisk synsvinkel på GT. Udtrykket, som er et forsøg fra Wright-Cullmann på at udtrykke GT's syn på historiografi, bruges til enten at forklare en tendens i Israels syn på sin egen fortid (som historiografi), eller som et åbenbaringskoncept til at forstå Israels historie som frelsesskildring. På linie med F. Hesse, vil TLT lægge afstand til at tale om en frelseshistorie som 'Historie', endsige som en ret gengivelse af traditionen. For det første fordi han mener, at der kun er tale om en tradition og ingen historie i den bibelske referent. GT berettende teologi er udelukkende baseret på gentagelse af temaer, uden at have noget at gøre med en historisk udviklende dom, straf eller frelse, eller noget som helst med kronologi at gøre.⁵⁵ Derfor kalder TLT det da også "a hermeneutically driven distortion of the tradition"⁵⁶. Desuden mener TLT, at når Yahweh har ødelagt Israel, Judah, templet og kongedømmet uden at det skal føre til noget godt, men blot på grund af Yahwehs beslutning og vrede, så kan det ikke være frelseshistorie.⁵⁷ I det hele taget tvinger TLTs forståelse af Yahweh og Gud ham til at advare mod at se en lighed mellem traditionens og de teologiske konstruktioners brug af de to begreber. Den teologiske tradition har iflg. TLT ikke rod i GT men mere i senere tiders fortolkninger.⁵⁸

b. Religionshistorie?

I stedet for Wellhausens forsøg på at erkende det gamle Israels religionshistorie ud fra den afspejling, som skulle være mulig at finde i GT, påstår TLT at GT er et filosofisk dokument. Han har 4 argumenter:

a) Det er ikke muligt at placere GT som spejling af nogen bestemt periode. b) Et "sandt Israel" har aldrig eksisteret. c) Den "profetiske monoteisme" står dels i modsætning til teksternes funktion, dels vises den i forkert kontekst. d) Som historie-konstituerende dokument er GT ikke religionsgengiver.⁵⁹ Derimod er GT en litteratur, der består i "mere eksplicite teologiske værker, der fortolker en tradition, snarere end at de registrerer religiøs praksis i fortidens Palæstina".⁶⁰ Formålet med GT som fag bliver så ikke længere eksegeese, men at skabe kontekster for eksegesen.

c. Yahweh, Jehova eller *Bytdwd*.

Ud af diskussionen om *bytdwd* argumenterer TLT og N. P. Lemche for, at *dwd* kan være et epiphete, et adjektivisk udtryk som referent til Yahweh, evt. før Yahweh fik Adonai som epiphete. Det mener de vil stemme godt overens med den øvrige viden, som vi har om jernalderens pantheon i Palæstina. Dermed bliver både referencer til *Yahweh* og til *byt dw* i de bibelske tekster til referencer til grundlaget for *Yahwehs* beskyttelse af Jerusalem i templets tilstedeværelse og i den

⁵⁵ TLT, 1996d, p. 12.

⁵⁶ J. Goldingay, 1980, p. 36; TLT, 1992b, pp. 379–380; TLT, 1995b, p. 1.

⁵⁷ TLT, 1996b, p. 2 under henvisning til især 2. Kong. 23.

⁵⁸ TLT, 1987, pp. 205–206.

⁵⁹ TLT, 1994c, pp. 180–183.

⁶⁰ *ibid*, p. 191.

eponyme dynastistifter, kongeskikkelsen og helten David.⁶¹ Alle bibelske konger over Judah forstås som *bn(y) dwd*, udvalgte og salvede af *YHWH*, hvormed de får en messiansk funktion som den humane manifestation af den guddommelige *DWD*.⁶² Under hensyntagen til sit narrative syn på den bibelske tekst, kan TLT lade det være et gennemgående motiv, at der er en ubrydelig associering mellem "Davids Hus" og "YHWHs hus". Den kontinuitet, der ligger deri, er ikke nogen garanti for kongerækkens oprindelse i en person ved navn David, men den anvendes ideologisk til at skabe en kontinuitet mellem *YHWHs* hus og Davids hus, som et evigt kongedømme, der fortsætter under *YHWHs* beskyttelse i hans hus i Jerusalem. Det undrer mig dog, midt i de forskellige fortolkninger af *bytdwd*, at TLT ikke tidligere har fremsat sin teori om associering mellem "Davids Hus" og "YHWHs hus". Er det fordi hans - og hans ligesindedes - arbejdsmetode endnu ikke er langt nok til at kunne reformulere de væsentlige teologiske elementer i den hebraiske bibels teologi, eller er det fordi TLTs fortolkning er en nødvendig om-fortolkning forårsaget af Tel-Dan stelen. Hele debatten om *bytdwd* har vist, hvor vandene skilles i GT-forskningen i dag - om der vil fastholdes et GT med mindst en 'essential core' af historie eller ej.

For TLT er der flere forskellige udgaver af Yahweh i traditionen: En genoprettende gud i Jeremias' bog, en transcendent guddom i Israel (forstået som Samaria), der kan identificeres med kongeskikkelsen, en forskellig og væsentlig anderledes udgave i 2. Krøn. i skikkelse af *Elohei Shamayim*, for hvem templet i Jerusalem blev bygget, en hvirvelvindens frygtelige gud i Jobs bog overfor hvem selv det mest uskyldige menneske er en orm.⁶³ *Yahweh* er kongen, som lader sin vilje om både godt og ondt komme til syne igennem den regerende konge, hans *Messiah*. Bevidst, eller ej, så er parallelerne mellem TLTs forståelse og den Assyriske tronfølge og pantheon, hvor Ashur, guden over alle guder, lod sig repræsentere af kongen, Assur-xxx, forholdsvis klar⁶⁴. *Yahwehs* overherredømme skal dømme et menneskes bestræbelser, men da der en tid ikke var nogen konge i landet var der anarki. Den tid omtales af traditionen som en tid i mørke, da Israel ikke havde nogen *Messiah*, nogen konge. Kun kongen, *Yahwehs* repræsentant kan gøre, hvad han finder ret i sin egne øjne - dog må han, iflg. TLT holde sig til, hvad *Yahweh's* ord byder. For i tilfældet med Sauls forkastelse, er hans eneste fejl, at han gjorde, hvad han forstod som ret, frem for at følge *Yahwehs* bud. Det er ondt i *Yahwehs* øjne. Det er uden for et menneskes fatteevne at skelne, hvad som er ret og hvad som er forkert. Sand tro, det modsatte af synd, består i underkastelse og u-betvivlende lydighed overfor den guddommelige vilje.⁶⁵ I forhold til *Yahweh* og *Yahwehs* repræsentant, kongen, er der kun en ting, der tæller, nemlig loyalitet og overgivelse. Det

⁶¹ Lemche/TLT, 1994, pp. 14-16 & 20-21.

⁶² Med henblik på *br/n hdd* fra Damaskus, hvor alle konger havde det adjektiv vedhæftet, nævner TLT at det er ikke givet at en kongesøn pr. definition blev kongens efterfølger, men derimod sikkert, at efterfølgeren havde titel af at være 'kongens søn' - *br/n xxx*, se TLT, 1995a, p. 63, n. 18. Det eksemplificeres i en kommentar til 1. Sam. 24,16 & 26,21-25, hvor David ikke dræber Saul, da Saul er Yahweh's Messiah, imens Saul titulerer David som sin 'søn David'.

⁶³ TLT, 1996b, p. 3.

⁶⁴ Se f.eks. Roux, 1992, pp. 338-340 - dog er der et vist udblik i TLT, 1996b, p. 5.

⁶⁵ TLT, 1996b, pp. 11-12.

viser sig i Genesis 22-beretningen, hvor loyaliteten står over enhver form for forståelse. I de passager, hvor der ikke er en skikkelse med kongetitel, indtræder hovedpersonen som denne *Messiah*. TLT fremhæver Josef-beretningen, hvor Josef fungerer i rollen som Immanuel, gennem hvem Yahweh udfører sin vilje og er til stede i verden.⁶⁶

I den bibelske tradition finder TLT ikke en retfærdig gud, men en gud, der veksler mellem nåde og vrede. I forhold til den gud, er det jødiske folk '*bnei Yisrael*', bundet af en troskabsed til *Yahweh*, som deres beskytter. I det forhold er der ikke nogen retfærd, som vi forstår det, men en skæbne-hengivelse, da en retfærdsetik indeholder en påstand om den enkeltes mulighed for at bestemme udkommet af sin fremtid. Med eksempel fra Jobs bog udpeger TLT, hvordan Job er et sandt '*bed Yhwh*' i det at acceptere den miserable skæbne, som den dæmoniske og despotiske gud sender over ham. En retfærdsetik kræver også en legalistisk styring, hvilket TLT mener ikke er tilfældet. Han finder, på linie med N. P. Lemche, at love i den antikke semitiske verden var royal propaganda, da hele den despotiske ledelsesform i det antikke Mellemøsten ville blive totalt undermineret, hvis der var udviklet et juridisk lovsystem. TLT finder i Nuzi-dokumenterne adskillige metaforiske udtryk, der sammenholdt med Exodus og Leviticus giver ham grundlag for at afskrive dem som en visdomstradition⁶⁷. På linie med Hammurabis lov er GT's lov - en guddommelig visdom - i det at der skabtes en retfærdighed.

TLT vil afgrænse GT's teologi til at være grundlæggende for det 20. århundredes teologiske sprog og metaforer i det at personificere det guddommelige, men det kan alene blive tale om GT's teologi, ikke vores.⁶⁸

10. Vurdering og perspektivering

Jeg mener ikke at det er en overdrivelse at tale om et nybrud i Det gamle Testaments forskning, som bl.a. TLT står som eksponent for. Frem til denne skole kom stod GT-forskningen ligesom i stampe i spændingen mellem moderat tillid til en historiografisk kerne i GT og en principiel mistillid. Godt nok var der en række forskere, der gjorde antrit til at behandle GT ud fra moderne sociale videnskaber som sociologi og antropologi, men hos dem var og er der stadig en vis tillid til en "essential historical core" i GT's tekst. TLT og hans ligesindede har formået at tage den metodisk konsekvente linie fra Wellhausen op under indflydelse af dette århundredes filosofiske skole. Netop den er TLT også tro imod, idet han langt på vej at lade sine teorier korrigere, når de ikke viser sig fuldt ud konsekvente eller blot kan raffineres endnu mere. Dog kun langt på vej, da han bevidst eller ubevidst overser visse af sine kritikere fra måske den mere konservative fløj.⁶⁹ TLTs nye traditionshistoriske tilgang anvender de tilgængelige redskaber, på linie med E. A.

⁶⁶ *ibid*, pp. 5-6.

⁶⁷ *ibid*, pp. 6-7.

⁶⁸ *ibid*, p. 12.

⁶⁹ A. Millard, 1994 & E. Yamauchi, 1994.

Knaufs historieniveauer, til at behandle GTs tradition, først som litteratur, siden i lyset af de antropologiske, sociologiske og arkæologiske videnskabers resultater. I sine teorier åbner han op for muligheden af, at enkelte dele af traditionen er ældre, men ikke den hele - idet han har bundet resten fast til en bestemt litteraturteoretisk fortolkning. Jeg mener, at TLTs gennemslagskraft - og troværdighed - vil vinde, hvis han forsøgte f.eks. at følge Yamauchis tese, at kompositionstidspunktet for en tekst ikke er en sikkerhed for at den ikke gengiver hændelser præcist⁷⁰. Samtidig udvirker TLTs indstilling - ligesom E. A. Knaufs - at GTs tradition udelukkende kan forstås rigtigt af de eksperter, som er i stand til at give den til enhver tid mest plausible forklaring på teksternes kontekst og reference. I teologiens verden ville det kunne betegnes som om GT var kommet i et "Babylonisk fangenskab"⁷¹

TLT angriber gentagne gange tidligere GT-skoler, og især Heilsgeschichte skolen, for deres metodiske fejlslutninger. Et af hans angrebepunkter har været, at de arbejder ud fra et virkelighedssyn, som er uforenligt med en nutidig forståelse af virkeligheden. Hvad TLT ikke har udtrykt specifikt, er om hans paradigme for arbejdet med traditionen ikke også er udtryk for en virkelighedsforståelse, der kan være ude af sammenhæng med virkeligheden. Hvis netop både Heilsgeschichteskolen og for så vidt andre retninger i GT-forskningen - og TLTs paradigme står som sammenlignelige virkelighedsforståelser, måtte TLT være villig til at lade sit paradigme prøve og evt. tilbagevise af forskere fra Heilsgeschichteskolen eller andre.

TLTs rekonstruktion af en samlet GT teologi er indtil videre på et spirende stade, hvor der formentlig snart vil komme en klarere sammenhæng og disponering af stoffet, end på nuværende tidspunkt. Som han selv gør opmærksom på i afhandlingen fra 1974, vil denne historiske og teologiske dekonstruktion og følgende ny-konstruktion formentlig medføre både reaktion og afvisning fra konservativ GT-forskning.⁷² I alt fald er det tvingende nødvendigt for at få en konstruktiv teologisk forskning, både for konservativ GT-teologisk forskning, og også for TLT selv, at der kommer større arbejder, der samlet tager TLTs produktion og 'skole' op.

TLT er ikke enestående i sin samtid, hvilket ses af den mængde teologisk produktion, som foregår i miljøet omkring ham og i kølvandet på hans afhandling i 1974. Samtidig ville der, om ikke TLT var trådt frem med sine teorier, utvivlsomt og med samme forudsigelighed, som nogle af TLTs teorier⁷³, være kommet andre forskere med lignende teorier. Alligevel skiller han sig ud fra dels traditionelle GT-forskere ved ikke at foretage en traditionel detailekseges, dels fra størsteparten af de moderne litteraturforskere, som har fundet rum for deres forskning inden for

⁷⁰ E. Yamauchi, 1994, pp. 28-29.

⁷¹ E. Yamauchi, 1994, pp. 26-30, helt på linie med E. A. Knaufs andet niveau for historien.

⁷² TLT, 1974, pp. 326-330.

⁷³ Se f.eks. i spørgsmålet om identifikationen mellem YHWH og *Bytdwd* ovenfor.

Det gamle Testamente og dels også fra de historisk-kritisk orienterede forskere, der enten tilbageprojicerer antropologiske og sociologiske teorier fra det 20. århundrede til det antikke Mellemøsten, eller i deres forskning har som mål at kunne identificere en bestemt historisk kontekst for oprindelsen af GTs traditioner. Med sin baggrund i den filosofiske tilgang til Genesis (se afsnit 2) og den kritiske indstilling til den katolske kirkes dogmatiske læsning af Genesis har han haft både motivation og faglig basis for en videre tilgang. TLT forsøger at gabe over det meste ved at gå ind i en enhedstænkning om alle disse og flere del-discipliner i faget GT. Ved at gøre det kan han blive mere end blot en blandt de mange i den stadig pågående GT-forskning, men kan blive en uundgåelig metode- og teoriskaber for de næste mange års arbejde inden for faget.

11. Litteraturliste:

- Cryer, Frederick H. A Reverie on Historical Criticism/How did we get here from there?
(1996) under udgivelse i: Changing perspectives; from Ancient Israel to Biblical Israel
ed. by T. L. Thompson, Copenhagen International Seminar (CIS), Sheffield, 1996
pp. 1-11. 12 p.
- Goldingay, J. The patriarchs in scripture and history
(1980) i "Essays on the patriarchal Narratives", ed. Wiseman & Millard
Leicester, England 1980. p. 11-42 31 p.
- Gottwald, N. K. The hypothesis of revolutionary origins of Ancient Israel,
(1978) i JSOT 7, Sheffield, 1978, pp. 37-52 15 p.
- Hayes, J. H. The history of the study of Israelite and Judean history, § 4-5
(1977) i Israelite and Judean History
ed. J. H. Hayes & J M. Miller, London, 1977, pp. 53-69 16 p.
- Hess, R. S. Recent studies in Old Testament history: a review article.
(1994) i Themelios vol. 19, no. 2, Leicester 1994, pp. 9 - 15. 7 p.
- Knauf, E. A. From History to Interpretation
(1991) i: The fabric of History, Text, Artifact and Israels Past
ed. Edelman, D. V., JSOTsupplement series 127, Sheffield, 1991, pp. 26-64 38 p.
- Lemche, N. P. Det gamle Testamente som en hellenistisk bog
(1992) i Dansk Teologisk Tidsskrift 2/1992, pp. 81 - 101. 0 p.
- Lemche, N. P. The Old Testament - A Hellenistic Book?
(1993) SJOT 7/1993, pp. 163 - 193 0 p.
- Lemche N. P. Hvad er det vi har lavet, og hvor går vi hen?
(1994) i "Af dybet", Festskrift for John Strange,
ed. Lemche, N. P. & Müller, M., Kbh. 1994., pp. 130-143 14 p.
- Lemche N. P & Did Biran kill David? - The Bible in the light of Archaeology.
Thompson, T. L. i JSOT 64, Sheffield, 1994, pp. 3-22 19 p.
(1994)
- Mendenhall, G. E. Between theology and archaeology
(1978) i JSOT 7, Sheffield, 1978, pp. 28-34 6 p.
- Millard, A. R. Methods of studying the patriarchal narratives as ancient texts
(1980) i Essays on the patriarchal Narratives, ed. Wiseman & Millard
Leicester, 1980, pp. 43-58, 15 p.
- (1994) Story, History and Theology
i 'Faith, Tradition, and History' Old Testament
historiography in its Near Eastern Context', ed. Millard, Hoffmeier, Baker,
Winona Lake, Indiana, 1994, pp. 37-64 27 p.
- Miller, J. M. Is it possible to write a history of Israel without relying on the Hebrew Bible
(1991) i: The fabric of History, Text, Artifact and Israels Past
ed. Edelman, D. V., JSOTsupplement series 127.
Sheffield, 1991, pp. 93-102 9 p.
- Nielsen, E. En hellenistisk bog?
(1992) i Dansk Teologisk Tidsskrift 3/1992. pp. 161 - 174 0 p.

Roux, G. (1992)	"The glory of Assyria" i "Ancient Iraq", London 1992, pp. 337 - 354,	14 p.
Skjeggstad, M. (1993)	Israels tidlige historie - senere og senere? En vurdering af Th. L. Thompsons siste bok. pp. 97 - 108, Norsk Teologisk Tidsskrift 94-2, Oslo, 1993	11 p
Thompson, T. L. (1974)	The historicity of the Patriarchal Narratives. Berlin, 1974, pp. 1 - 16 & pp. 315 - 330	30 p.
(1978a)	Historical notes on Israels Conquest of Palestine: A peasants' rebellion. i JSOT 7, Sheffield, 1978, pp. 20-27	7 p.
(1978b)	The background of the patriarchs JSOT 9, Sheffield, 1978, pp. 2 - 43.	38 p.
(1987)	The Origin Tradition of Anc. Israel JSOTSup 55; Sheffield, 1987, pp. 11 - 59 + 191 - 212.	69 p.
(1991a)	Text, Context and Referent in Israelite Historiography i: The fabric of History, Text, Artifact and Israels Past ed. Edelman, D. V., JSOTsupplement series 127. Sheffield, 1991, pp. 65 - 92	27 p.
(1991b)	From the Stone-Age to Israel i "Proceedings of the regional SBI/AOS Midwest-section., pp. 9 - 32,	23 p.
(1992a)	Palestinian pastoralism and Israels Origins SJOT v. 6, no. 1, 1992, pp. 1 - 13,	13 p.
(1992b)	Early history of the israelite people From the Written and Archaeological sources Brill, Leiden, Holland, 1992, pp. 1 - 126 + 353 - 423.	196 p.
(1994a)	Hvorledes Jahve blev Gud: Exodus 3 og 6 og Pentateukens centrum i Dansk Teologisk Tidsskrift vol. 1, Frederiksberg 1994, pp. 1 - 19	19 p.
(1994b)	Some exegetical and theological implications of understanding Exodus as a collected tradition. i "Af dybet", Festskrift for John Strange, ed. Lemche, N. P. & Müller, M., Kbh. 1994, pp. 233 - 243	10 p.
(1994c)	Det Gamle Testamente som teologisk disciplin i Dansk Teologisk Tidsskrift vol. 3, Frederiksberg 1994, pp. 177 - 198	21 p.
(1995a)	"House of David", An eponymic referent to Yahweh as Godfather. i SJOT, vol. 9, no. 1, Århus 1995, pp. 59 - 74	15 p.
(1995b)	"The Intellectual Matrix of Early Biblical narrative: Inclusive Monotheism in Persian Period Palestine", i "The triumph of Elohim", ed. D. Edelman, Kampen, Holland, 1995. pp. 1 - 12 (i manuskriptform).	12 p.
(1996a)	4QTestimonia and Bible Composition, A Copenhagen Lego Hypothesis. under udgivelse i: Qumran between the Testaments, ed. by T. L. Thompson, Copenhagen International Seminar (CIS), Sheffield, 1996 pp. 1 - 8 (i manuskriptform).	8 p.

(1996b)	The Old Testament as a Theological Discipline II He is Jehowah; He does What is Right in his Own Eyes. under udgivelse i: Changing perspectives; from Ancient Israel to Biblical Israel ed. by T. L. Thompson, Copenhagen International Seminar (CIS), Sheffield, 1996 pp. 1 - 13.(i manuskriptform)	13 p.
(1996c)	Historiography of Anc. Palestine and Early Jewish Historiography: W. G. Dever and the Not SO New Biblical Archaeology under udgivelse i: Changing perspectives; from Ancient Israel to Biblical Israel ed. by T. L. Thompson, Copenhagen International Seminar (CIS), Sheffield, 1996 pp. 1 - 10.(i manuskriptform)	10 p.
(1996d)	The Bible as literature, A Misdirection in Recent Exegesis: The Old Testament as a Theological Discipline III under udgivelse i: Changing perspectives; from Ancient Israel to Biblical Israel ed. by T. L. Thompson, Copenhagen International Seminar (CIS), Sheffield, 1996 pp. 1 - 12.(i manuskriptform)	12 p.
Valen-Sendstad, A. (1994)	Gives der et videnskabeligt alternativ til den historisk-kritiske metode i bibelforskningen? i Teologi for kirken, ed. E. Bang, Århus, 1994, pp. 59 - 78	0 p.
Yamauchi, E. (1994)	The current state of Old Testament Historiography. i 'Faith, Tradition, and History' Old Testament historiography in its Near Eastern Context', ed. Millard, Hoffmeier, Baker, Winona Lake, Indiana, 1994, pp. 1-36	36 p.
Sideantal totalt:		<u>796 p.</u>